

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XVI-ik évf.

November, December. 1881.

6-ik füzet

BÉKE KISÉRTMÉNYEK.

Lord Stanhope (Chesterfield)-nek a fia tanuságára irt levelei 23-kában azt olvassuk: „az életben a legfontosabb pontok egyike az ildom, mi abban áll, hogy ha mindent a maga helyén, idejében és módjával cselekszünk. Mert sok van a mit bizonyos helyen és időben illik, de másokban igen esetlen volna tennünk. Pl. illő és a maga rendén van, hogy a napnak egy részében játszodjál; de értheted, hogy esetlen és időtlen dolog volna a sárkányoddal mulatoznod, vagy tekével játszodnod, mikor a tanítóddal vagy. Jól táncolni illő és ildomos, de aztán csak bálban vagy társaságban táncolj; mert ha a templomban vagy temetőben táncolnál, bolondnak tartanának. Reménylem, hogy e példákából megérted, mi az ildom, mely latinul *decorum*, görögül *κρεπον*. Cicero így jellemzi: *sic hoc decorum elucet in vita, movet approbationem eorum quibuscum vivitur ordine et constantia et moderatione dictorum omnium et factorum.*” — A kilencz éves fiúnak adott oktatást nyolcz év multával imigy ismétli más oldalról fogva L. Stanhope: „Az a ki nem bir parancsolni a figyelmének, vagy nem tudja az előtte való tárgyra irányozni, sem komoly ügyekre, sem mulatságokra nem alkalmas; az embernek el kell vonni minden idegen tárgytól az esztét. Ha valaki bálban, lakomában, vagy mulató kiránduláson lévén, egy Euclidesi feladat megfejtésén törné az esztét, hitvány tagja lenne a társaságnak; vagy ha írószobájában egy feladatot tanulmányozva egy menuetteről elmélkednék, aligha derék matematikus lenne stb.“

Mindezeket egy könyv olvasása juttatá eszembe, melynek szerzője ki akarja békíteni a theologusokat a — darwinismussal.

A jó-akarát szép, de nem méltányolhatjuk teljesen, mig tekintetbe nem veszünk két kérdést: „Van-é szükség a czélra?“ és „biztosítják-é elérését a szerző használta eszközök?“ Az elsőhöz csak később szólhatok, a másodikra feleljen egy rövid elemzés.

Sz. bevezetésül ismertetését adja a darwinismusnak oly alakban, hogy kimutatja micsoda okok birták reá a természet-

tudósokat, hogy a szóban forgó tant elfogadják? Sz. okait azonban csak egyre vihetni tulajdonképp: u. m. arra, hogy a természettudósoknak két tan között kellett választani, melyek közül az elsőt nem csak hiányosnak, hanem merőben haszonvehetetlennel találván, a másodikat fogadták el. Az ügy t. i. Sz. szerint így állana:

„A Darwin-féle elméletben van régi, és van új. . . A régi a származás-tan, az új az átalakulás-elmélete.“¹⁾

Az elsőt ismét szembe állítja egy más szintén régi elmélettel: az önnemzéstannal²⁾, és bizonyítja hosszasan, hogy a kettő közül csak is az előbbit választhatták a természettudósok. Ez ellen — átlólag — nincs kifogás, hanem — oldalaslag — egy bökkenő tátong. Sz. ugyanis nem úgy jár el a dologban mint békeapostol, hanem mint diploma-ta. A vita tárgyait nem valódi mivoltukban, hanem elnevezésekkel meghamisítva állítja elé.

Az első — csekélyebb — ferdítés abban rejlik, hogy a Lamarck-Darwin-féle származástan különbözik a korábbi megfelelő tantól. Ennek t. i. az volt az elve, hogy „omne vivum ex ovo“; az újabbnak pedig az, hogy: „omne organicum ex protoplasmate.“ A különbség magyarázatába nem ereszkedem, mert elmondtam nagyjában a „teremtés és fejlődés“ című cikkemben.*) Lépünk hát a második, a fontosabb hamisításhoz.

Ez az Izsák pátriárcha tanakodására emlékeztet: „a szó a Jákob szava, de a kéz az Ézsau keze.“ Sz. „önnemzéstant“ mond és teremtéstant ért alatta. És valóban minden okot és vádat a mit amaz ellen intéz, emez és még találóbban vehet magára³⁾. Ám de a teremtés elvét theologusokkal szembe se olajágnak se bünbagnak nem használhatta, tehát a generatio spontaneat kellett szemfényvesztésnek eléállítani. Ilyes bábu ellen aztán könnyű volt harcot víni, melyet a theologus közönnnyel nézhetett s a mely a békülő hajlamot nem csökken-

¹⁾ Németül: Abstammungslehre és Darwin'sche Umwandlungstheorie. A másodiknál hihetőleg azért ismétli Darwin nevét, ne hogy az Ovidius átalakulásai jussanak eszébe az olvasónak.

²⁾ Urzeugungstheorie. Ismeretesebb a „generatio aequivoca“ v. „gen. spontanea“ nevek alatt.

³⁾ Találóbban mondom, mert az Abstammungslehre s az Urzeugungstheorie közt, csak itt-ott vivatott csata, (legutoljára Pasteur és Pouchet közt) de általános háboru felettök a tudós világban nem volt. Hogy a nyüvet a sajt termi, soha sem hitte természetvizsgáló.

*) L. e nagyérdékű cikket „Ker. Magvető“ 1878. 6-ik füz. Szerk.

tette; holott ha a teremtés ellen indít Sz. hadjáratot, ellenszenvet gerjeszt vala vele. Tehát politikai fogás, ha tetszik, jó is, de a tudományokban nincs helye, és látni való, hogy a békéltetés munkája nem igen ajánlatosan mutatja bé magát. De majd tán jobbra fordul; mert hiszen még most csak a visszaján vagyunk, u. m. arról értesülénk, hogy minő nézetet nem vall magáénak a természettudós világ.

Az pedig a mit vall, elébb is a diadalát ülő származástán, melynek előnyeit élénk és kecsegtető szinekkel festi Sz. A festmény szép, de hatását megrontja az a baleset, hogy a rajzolásban botránkoztatólag kisíklott a crayon hegye. Itéljen a k. o. szerzőnk saját szavaiból ¹⁾.

„A származástán kevésbé gyökerezik a természettudományi tények ismeretében, semmint sokkal inkább gondolkodásunk módszerében.“ Ez az egyik állítmány. A másik egy pár lappal hátrább, midőn az ellen kel ki, mintha a természet törvényei nem volnának tökélyesen állandók és változhatatlanok ²⁾, imigy hangzik ³⁾. „Az álhatatlanság tanát azzal a lényeges szemrehányással sujthatni, hogy gondolkodó tehetőségünk elleni merényletet foglal magában. Mert az a tehetség a természet mai nap álló természet törvényeiben gyökerezik. Nem gondolhatunk semmi egyebet, hanem csak a mit személyes tapasztalatunk ad kezünkbe.“

¹⁾ „Die Abstammunglehre wurzelt weniger in der Kenntniss von wissenschaftlicher Thatsachen, als vielmehr in der Methode unseres Denkens.“

²⁾ A kérdés az, hogy honnan ismerjük és tudjuk a természeti törvényeket? A felelet az, hogy a természettudósok nyomozásaiból és – hypothesisaiból. Ámde mind az elsőbkek eredményei, mind az utóbbiak állítmányai időszakonként változnak. Mi változott ilyes esetekben? — „A vélemény,“ mondják. Jaj, de azt az elébbi véleményt éppen oly szilárdul hitték a természet valódi törvényeinek, mint későbbre a változottat. Ki kezeskedik róla, hogy emez is nem fog-e változni? Cartesius „örvényeibe“ szintoly erősen hittek, mint későbbre a Newton „vonzalmába“ és a Newton „emanatiójába“ szintogy, mint száz évvel azután a Young „hullámaiba.“ Hadd mondjak egy példát a legújabb időből. A természet tudomány két legújabb dogmája az, 1) hogy „az erő (akár az erély) örökké tartó,“ és 2) hogy „a meleg a mozgásnak egy neme.“ (Heath is a mode of motion.) No már e két állítmány combinatiójából a jőne ki, hogy a nap örökké világít és vég nélkül melegif. Ennek ellenére kiszámította a differentialis calculus, hogy az az „örök erő“ bizonyos számu millió év mulva elenyészik és a nap kialszik!

³⁾ „Ein wesentlicher Vorwurf, den man der Lehre von der Inconstanz machen kann, ist der das sie ein Attentat gegen unser Denkvermögen enthält. Wir können nichts anders denken, als das, was uns durch unsere persönliche Beobachtung an die Hand gegeben wird.“

Több bizalmam van a k. o. józan eszéhez, mintsem szükségesnek tartanám a két állítványba foglalt ellenmondás és körbe forgást ¹⁾ részletesen mutatni ki. Csak figyeltetni akartam theologusainkat, mennyire szükséges a természettudósoknak akár czáfólo, akár békítő szavait latba vetni mindannyiszor, mikor azok az urak „Euclides“ helyett „menuette“-ről elmélkednek, azaz hatóságuk alá nem tartozó eszméket feszegetnek. Sz. mint fennebb is mondám, jobb diplomata, mintsem ilyesekkel veszélyeztesse hitelét, azért átmenve arra a mi a Darwinismusban új, a megkülönböztető vonásokat higgadtan és magát szorosan a tényekhez tartva adja elé. Így részletezi sorban az alkalmazkodást ²⁾, az örökösödést és alakváltozást ³⁾, a lét feletti küzdelmet ⁴⁾, a természetes válogatást ⁵⁾ és a természeti lények nemzetség fáját ⁶⁾. Mindezekből azt a tanúságot húzza, hogy minden tudománynak szüksége van arra, hogy barátságos lábra állítsa magát a Darwinismussal. Különösen intézi pedig ezt a felszólítást, ahoz a tudományhoz, a mely „eleitől fogva kölcsönösen hátat fordított a zoológiának“ u. m. a theológiához. És itt kezdődik már a békítő kisértmény. Lássuk pontonként.

A) Azzal vádolják a Darwinismust, hogy az embert a majomtól származtatja. Erre Sz. következőleg felel: „Ha a Darwinianus csak arra használná a tudományát, hogy az embereket majomivadékoknak szidja, neveletlen gorombaságot követne el; de ha a származástán alapján azt vizsgálja, minő befolyásoknak köszönheti az ember, hogy teste állati tökéletlenségéből emberi nemes alakra vergődjék, lelke pedig azt a mivelődést nyerje, mely által a legfőbbet, a minden dolgok végökát gondolni bírja, — ha vizsgálódásainak sikerül a világra állati test-alkattal és állati ösztönökkel jövő gyermek kimivelésére nézve új elveket állítani fel, — esztelenség volna követ dozni arra, a ki az emberi nem legmagasabb feladatának új oldalról új támaszokat szolgáltat.“ Ily nemes büszkeséggel dicsekedett az adomabeli rüpök is, hogy ellenfelét meggyógyította, midőn haragjában emennek a hátára csapván a kilisét véletlenül kifokasztotta. Annyról bizonyossá tehetem az olvasót, hogy a jeles physiologus Huxley, a legnagyobb darwinianusok egyike, mestere tudományának ezt az új oldalát ingyen sem sejtí.

¹⁾ Circulus vitiosus.

²⁾ Adaptation. ³⁾ Heredity. Transformism. ⁴⁾ Struggle for existence = Kampf um das Dasein. ⁵⁾ Natural Selection. ⁶⁾ Ontogenia és Phylogenia.

B) Második szemrehányás az, hogy a darwinismus erkölcs és vallás ellen vét. Ezt a vádat két kérdéssel és reájok való felelettel törekszik elhárítani Sz. 1) Miképp fogja fel a darwinianus az ember állását a természettel szembe? F. „Minden neme az állatoknak, csak saját védelmére viseli a létefeletti küzdelemben a fegyvert; csak úgy tökélyes és úgy lehet tartós a létezése, ha az ellentétes viszonyt a természettel szembe a legmagasabb fokra hágtatja. Minden élő lényfajra nézve a legfőbb törvény az önfentartás, az önvédelem. Ez az ember joga is: a természethez való viszonyában csak egyetlen egy gyakorlati álláspont van, t. i. az, hogy az ember a világ középpontja és vele minden egyéb ellentétben áll. Midőn bizonyos állatfajból új faj fejlődik, a legerősebb küzdelmet a legközelebbi rokonaival kell vívnia, mert ezek állanak leginkább útjába. E végett arra kell törekednie, hogy versenyző társait megsemmisítse. Az emberre alkalmazva ez a természeti törvény azt teszi: „Tedd magadat ellentétbe az állatvilággal, kivált azzal az osztályával, a melyik hozzád a legközelebbi rokon.“ Más szóval: „Miveld ki mind inkább-inkább testi és lelki előnyeidet, melyek tégedet az állattól megkülönböztetnek, tökéletesítsd szakadatlanul magadat, tedd a lehető legerősebb ellentétbe az egész természettel és teljesítsd vallás-codexed parancsolatát: „Gyümölcsözöttek és sokasodjatok és töltsétek be a földet és hajtsátok birodalmatok alá!“ — Kell-e ennél több theologus urak?

Második kérdés az, hogy mi az ember állása az emberrel szembe? Itt megint az önvédelem dönt s ez azt sugallja, hogy a társas élet az ember fentartására a kedvezőbb életmód. A darwinismusból tanuljuk meg becsülni a familia és a társadalom eszméjét; megtanít továbbá az a tan arra is, hogy a szervezett társadalom elébb való és természetszerűbb mint a communisticus társadalom. Mind ennek következtében: Legfőbb törvény a felebaráti szeretet mint a társas élet alapfeltétele — írja Sz. — és a társadalom kebelében nem szabad más küzdelemnek lenni a létért, hanem csak annak a mely a munka felosztására vezet. A létért való küzdelem kívülre, a természet ellenébe, korlátlan, itt az ökológus érvényes; de ember és ember között korlátozza a küzdelmet a társas élet a felebaráti szeretet elvénél fogva.

Mindezek igen szép dolgok, csak az a kérdés, hogy vajjon Dar:

winismusból ki vagy beléje vannak-e olvasva? Mig ez el lesz döntve, addig csak azt mondjuk hozzája: „A szó a Jákob száva, de a kéz az Ezsau keze.“ Sőt ez az ellentét igen halványul jellemzi azt a kirívó ellenmondást, hogy irtó harcznak és felebaráti szeretetnek egyaránt szolgáljon „a lét feletti küzdelem“ jelszól!

Ezzel tisztába jövéen, lássuk már mi módon áll elébe Sz. a második szemrehányásnak. Itt is a kiindulás helyes és kecsegtető. „A darwinianus, — írja — azt vizsgálja, mit tesz a vallás a társadalom miveltségére és védelmi tehetségére, mit tesz az egyén tökélyesítésére és védelmi tehetségére?“

Kimondott elvéhez, — mely szerint „a történelmi módszer a legnélkülözhetlenebb módszer a tudományban és cselekvésben“ ¹⁾ — hiven, jellemzését és következtetéseit Sz. nem a vallás és vallások benső minőségére, hanem a történelemben mutatkozó eredményeikre alapítja. A vallásokat felosztja természetiekre és erkölcsiekre. E rovatok alatt felveszi rendre a fétisizmust, a polytheismust, az ősök imádó tiszteletét, az izraelitizmust, mohamedanismust és a christianismust. — Megjegyzem, közbevetőleg, hogy a buddhismust elhallgatja. — Felsorolja mindeniknek előnyeit és hátrányait, kimutatja, hogy a felvett tekintetben és sorban az előnyök szaporodnak s hátrányok szaporodnak, minek következtében végre a keresztény vallást mindeniknek felibe helyezi.

Ez mind igen szép és dicséretes és a theologusnak a következtetett eredményre nézve azt kell mondania, hogy „szívesem mit kívánsz többet?“ ²⁾ — Csak az a bökkenő, hogy a történelem, melyre látszik fektetni állításait Sz., ezeket minden lépten-nyomon meghazudtolja.

Lássunk csak egy mutatványt, egyszersmind Sz. modora ismertetéseül. — „A természeti vallások nevezett előnye mellett egy voltaképpi hátrány áll; az embernek embertársaihoz való viszonyára nézve semmi zsinormértéket nem adnak a kezébe, becsők tehát államalkotás tekintetében csekély, nem gátolják, hogy a társadalom ne zilálódjék politikai pártokra, ³⁾

¹⁾ Die historische Methode ist die unerlässlichste Methode der Wissenschaft und der Praxis.

²⁾ Mein Herz, was wünschest du mehr?

³⁾ Én csekély belátással csak egy vallást tudok, a mely ilyest meggátolt, és az a buddhismus.

egymással tüzesen hadakozó philosophiai iskolákra, úgy hogy végre e vizzály alatt a népnek egész erélye megbénult és a külső ellenségnek ajtó és kapu nyílt, a minthogy össze is romlottak a görög iskolák, midőn természeti nyers erők a lét felletti küzdelemre szoritották“ ¹⁾.

Igy Sz. — és mit mond hozzá a történelem? A biz' azt, hogy a görög államokat sem nem a politikai, sem nem a philosophiai ²⁾ — philosophusokkal a nép keveset vagy semmit sem törődött — pártok vizzályai, hanem egy a polytheismus árnyékában gyarapodott és szilárdult hatalmas állam bámulatosan szervezett hadi ereje buktatta meg. Aztán azt is, hogy azt a görögöt minden ziláltsága nem gátolta meg, hogy macedoniai jogar alatt egyesülve Ázsia beljébe ne hatoljon és egy rengeteg birodalmat meg ne hódítson. Végre — ezuttal — azt, hogy a görög cultura még mindig eszményi magasságban lebeg előttünk és hogy három földrész középiskolai oktatása egészen és az egyetemi legnagyobb részben arra a culturára van fektetve.

De általán véve még egyebet is beszél nekünk a történelem. Három nagy és sokáig tartó államot emleget, melynek ketteje u. m. Egyiptom és Róma a polytheismus aegise alatt nevedekett és tartotta fenn magát; a harmadiknak, Chinának pedig az ősök cultusa volt a szoptató és a buddhismus a száraz dajkája. A kereszténység keblén nyugvó Anglia és Amerika is elég nagyok ugyan, de tartósságuk a jövő kérdése. Ennél fogva államalkotásbeli tehetségben ama kettővel szembe előnnyel — kénytelen vagyok e helyen megvallani — nem dicsekedhetik. Ezzel nem huzok le semmit valódi előnyeiből, nem

¹⁾ Neben dem genannten Vortheil der Naturreligionen steht aber ein wesentlicher Nachtheil; sie geben dem Menschen keine Richtschnur in die Hand für sein Verhältniss zum Nebenmenschen, ihr Werth für Staatenbildung ist daher gering, sie verhindern nicht, dass die Gesellschaft sich versplittert in politische Partheyen, philosophischen Schulen, die sich aufs heftigste befehden, dass schliesslich unter diesem Zwiespalt die ganze Energie des Volkes lahm gelegt und den äusseren Feinden Thür und Thor geöffnet wird, wie denn auch die griechischen Schulen und Staaten zusammenbrachen, als sie im Kampf um's Dasein gestellt wurden zwischen naturwüchsige Kräfte.“

²⁾ A „philosophus“ csak azért van hajánál fogva ide czibálva, hogy a theologusokat a közös ellenség, a philosophia ellen szövetkezésre csábítsa. A Sz. védte Darwinismus ugyanis egy szabad ürben lebegő valami a philosophia és materialismus közt. Egy helyen ki is mutatja a foga fehérit, midőn azt állítja, hogy a theologust a Darwinismus elleni előítéleteiben a „philosophia vitte vizre.“

is csökkentem kellő tiszteletét; csak annyit mondok, hogy hamis magasztalás többet árthat a legjobb ügynek is, mint az igazságos gáncs.

A vallásokkal dolgát végezve, végül három eszmét vétet a Darwinismussal pártfogása alá. Ezek: az Istennek (ismeret-
tel és tisztelettel párosult) szeretete, a lélek halhatatlansága és a hit. Jogczimök röviden az, hogy eszközei a haladásnak és tökélyesedésnek, és hogy fegyverül szolgálnak a lét feletti küzdelemben. Ezt már ki gáncsolná? kérdik. Én bizonyosan nem; de hogy száz darwinista közül kilenczvenkilencz nem lesz szerzőnkkel egy véleményen, arról kezem irását adom, s azzal el is készítettem arra a kérdésre, hogy: Bir-é Sz. eszközölni békét a theologusok és Darwinianusok közt? — a felelet, röviden csak a lehet hogy bir talán a vele nétalán egyet-
értő — az ilyek száma édes kevés lehet — Darwinianusok és oly theologusok közt, kik Sz. szerint „a dogmaticai szörszál-
hasogatásokra“ keveset vagy semmit sem adnak s a milye-
neket pedig — mint theologusokat — az ujjainkon megszámlálhatunk. Az orthodox darwinianusok és orthodox theologu-
sok két nagy táborra azonban most is szintoly nagy szám-
mal és erővel áll szembe egymással, mint Dr. Gustav Jäger — (hogy nevén nevezzük a gyermeket) — békekisértménye előtt.

De már most azt merem állítani, hogy sem békekisért-
ményekre sem magára a békére a szóba vett ügyben szükség
éppen nincs. Nem mintha attól lehetne tartani, hogy a béke
egy nétalán idves versenyt — hogy p. o. melyik fél szolgál-
tasson több adalékot az emberi nem boldogítására — megszün-
tet Ebben bizony sem a Darwinismus — akármit beszél Dr.
Jäger — sem a theologus — kinek mint ilyennek, csak az
egyén lelki idvességére van gondja — nem fáradozik. Hanem
mert lám a béke soha sem versenynek, mit csak valamelyik fél
győzedelme szüntet meg, hanem — széles értelemben vett —
pörnek szokott véget vetni. Pörben pedig mindig valami oly
tárgy forog fenn, mely mind a két félhez tartózkodhat és min-
denik a jogát akarja érvényesíteni hozzá. Már ilyes tárgy a
mi két felünkre nézve nem létezik, mert mindenik a másiktól
oly, minden rovatban különböző mezőt mivel, hogy egyik a
másik barázdájába, elméletileg tekintve, nem vágthat. Röviden
megmondva az egyik a testi, másik az erkölcsi világban honol

és működik. A kettő pedig emberi tudalom szerint egymástól független. Mert hiszen a philosophiának volna az a hivatata, hogy mind a két világot látogassa s a kettőnek részesei közt közbenjáró legyen. De az a szerencsétlensége, hogy hajójának a Stymphalis szirtek, — a naturalisták és theologusok közt kell áthaladnia s ezek bármennyire is legyenek egymással meg-hasonlva, abban egyetértenek, hogy a philosophia hajócskáját maguk közt összetiporják. E szerint hát minthogy a két világ közt létezni kellő viszonyt és kapcsolatot sem Buddha nihilismusa, sem Plátó ideái, sem Democritus atomjai, sem Berkeley idealismusa, sem Kant Ding an sich-je, sem Hegel dialecticája kideríteni nem bírta, csak egy jövőző philosophiai rendszertől várjuk, hogy felfedezi földünkön, ha t. i. a nap addig ki nem alszik.

Az előrelátható hosszú idő alatt pedig és így napjainkban is, ha a szóban forgó felek akármelyikének egy s más vakmerő vagy gyáva egyéne a másik fél dolgaiba vág, józan eszű ember előtt csak nevetségessé teszi magát, még ha Huxleynek hívnák is, a ki t. i. a legközelebbi napokban tartott dörgedelmes dictiót az „animismus“ ellen.

Ilyes egyén pedig — sajnos de igaz — sok volt és van. Ismertetésök végett különböztessünk ¹⁾. A naturalisták részéről legio azok száma, kik az erkölcsi világ felettök magasan lebegő ideái után kapkodva, minthogy hozzájuk érni nem bírnak, magukhoz akarják lecsalni. Azok t. i. kik életerő, lélek, igaz, szép, jó, isten eszméit gépies szerkezetekkel akarják érzékíteni, — mint képzelik és állítják, — megfoghatókká tenni, s ha ez nem megy, létezésüket meg is tagadni. Ezek a vakmerők, kiket vakmerőségek nem ment meg attól, hogy nevetségessé ne legyenek. Mert méltán kérdi az indus költő: „Miért ne néznők megvetéssel, a ki sikeretleneken fáradozik?“ ²⁾.

¹⁾ Qui bene distinguit, bene docet.

²⁾ Az adagium bizonyos mesés nyolczlábú állatokra vonatkozik, melyek a viharfelleg után ugrándoznak, hogy a magasból lerántsák. Az egész kép megérdemli, hogy közöljem jó német fordításban olvasóinkkal:

„Gern möchten über dich o Wolke springen.
Auf jenem Berg die Surabhas, sobald
Zu ihnen deine dumpfen Töne dringen,
Bewegt sie aufzufahren die Gewalt
Des Zornes, und sie brechen sich die Glieder.
Dann prassel als Gelächter auf sie nieder
Dein Hagel. Wen verachtet man wohl nicht,
Der das betreibt was nicht Erfolg verspricht?“

Kálidásza: Az üzenettel megbizott felleg (Méghadúta), 55. Str.

Másfelől gyávasággal kell bélyegeznünk az oly theologust, a ki magas állását nem becsülve, vagy azon elszédülve, a földtől kér biztosító támaszt, a ki az úgynevezett „t u d o m á n y“ szemfényvesztéseitől elvakítva, mindent a mi csillog aranynak néz, és az összes természet titkaiba magát beavatottnak hiszi, ha a Darwinismus jelszólamait felkapva a vallásos eszmékben, érzelmekben és történelmökben minden lépten-nyomon fejlődést, alkalmazkodást, átalakulást, natural selectiont, struggle for existence-t, nem annyira lát, mint emleget. ¹⁾ *Ri-sum ten eatis!*

Hogy egy s más theologus így botorkázik, azon nem csodálkozom, de igen is Voltairral azon, hogy egész theologiai iskola létezhetett, a mely tömegestől indult ily téves útra. ²⁾ Pedig biz a megtörtént. Az úgynevezett rationalis theologusok alkották ezt az iskolát, mely a kijelentés hagyományos eszményeit és viszonyait physikai törvényeiből törekedett ki-magyarázni. Utoljára is a Strauss „Jézus életében“ és (Pseudo) „dogmatica“-jában érte tetőpontját az a tan, és így egy-értelművé lett a theologia maga megtagadásával. Meg kell vallanunk, hogy akadémiára járó ifjaink, minket unitáriusokat is részeltettek volt bizonyos korban egy kicsinyt ebből a mótelyből, minek következtében tanintézetünk egy darab ideig rossz hírben is állott. Ez ugyan elmúlt, de szolgáljon óvásul a jövődőre.

Dr. BRASSAI SÁMUEL.

---

¹⁾ Irodalmunk egykoritermékében: „Kant philosophiájának rostálgatása“, a humoristicus szerző azt javasolja, hogy a praegnans „Ding an sich“ szöveget ne fordítsuk magyarra, hanem éljünk mindig vele eredeti alakjában. Én színt azt javasolnám a szövegben megtartott műszólamokra nézve, mint a melyeknek német fordításai is: „natürliche Zuchtwahl“ és „Kampf um das Dasein“, felsült kisértmények. Lehetetlen is a bennök rejlő ellenmondásokat, mint pl. „válogatás“ válogató nélkül, és a „létre küzdelmét“ annak a mi már létezik, más nyelv érthető szavaival kifejezni.

²⁾ Valaki Voltaire előtt a Toulousei parlamentnek a Calas-ügyben hozott ítéletét azzal a közmondással meentegette, hogy „száz aranyas paripa is megbotlik.“ — „Paripa,“ felele V. „megengedem, de egész istálló?!“
